

Hodnocení diplomové práce, Ústav filosofie a religionistiky FF UK (2013)

Název práce: *Logos v Aristotelově etice*

Jméno studenta: Jaromír Adamec

Předložená práce usiluje o výklad výrazu *logos* v celém rozsahu Aristotelovy *Etiky Nikomachovy*. Vzhledem k tomu, že *logos* je víceznačné substantivum, jehož významy nejsou ani v žádné z knih tohoto pojednání ani v jiném Aristotelově textu samostatně probíraným tématem, jedná se o záměr, který by vyžadoval jasné zdůvodnění a jehož výsledek by dokázal překročit popisnou a relativně triviální rovinu opakování toho, co je zjevné i při jakékoli jiné četbě daného pojednání, tedy že *logos* významně souvisí s rozumovou i etickou a politickou aktivitou lidské bytosti. K takovému výsledku práce dospívá jen velmi částečně, jakkoli jistě obsahuje řadu dílčích postřehů, jejichž skutečné propracování by vedlo k uspokojivějšímu výkladu, jenž by byl méně popisný a současně velkoryse shrnující.

Právě množství shrnujících soudů, které nakonec převazují nad skutečnými textovými analýzami, je největší slabinou práce. Uvedme namátkou formulaci ze str. 88: „Souhrnně lze říci, logos představuje jakési komplexní pletivo vztahů, které nemá ani jediný zdroj, ani jediný modus vyvozování a předávání. To je v rozporu s moderní intuicí, která tíhne k jisté totalizaci logu.“ Co autor míní „moderní intuicí“ a u kterých myslitelů se podle něj projevuje, se bohužel nedozvíme – citované vyjádření tak pomáhá vytvářet vágně evokovaný, nijak nedoložený postoj, jenž může snadno posloužit jako fiktivní kontrast k celkově nepřiliš obsažnému tvrzení z první části citace. Zbytek odstavce pak místo konkrétních dokladů evokovaného postoje buduje nikoli textově doložený ale domněle historický kontrast mezi „řeckým světem“ a pozdější „ideou říše, jediné církve a jediného Boha“. Relevance tohoto čistě pojmového, ahistorického kontrastu zůstává nejasná (stejně jako obdobný, ovšem do minulosti orientovaný kontrast mezi aristotelským pojetím logu se silnou vazbou na polis jako autonomní lidskou sféru a jinou formou „závaznosti řeči“ v tzv. archaickém společenství, v němž prý měla řeč „mytickou povahu v tom smyslu, že byla chápána jako řeč božského původu“ (cituji ze Závěru, str. 121). Ani zde se nedočkáme jediného odkazu na konkrétní doklad takto zobecňujícího tvrzení – a bylo by nanejvýše žádoucí, kdyby mohl autor práce tento doklad poskytnout během ústní obhajoby.¹

Jde samozřejmě a pouze o příklad nejasného rámce celého předloženého zkoumání, na jehož základě nemám v úmyslu práci *celkově* hodnotit. Jde však naneštěstí o častý prohrěšek, jenž má svůj protipól v nekomentovaných výčtech pasáží, které autor uvádí v poznámkách k určitým shrnujícím formulacím. Tyto výčty mají tedy doložit tvrzení z příslušného hlavního textu; jejich výpovědní hodnota je však často velmi slabá. Uvedme opět namátkou poznámku 4 ze str. 75, uvádějící odkazy podporující tvrzení, že *logos* „může reflexivně označovat samotný text *Etiky Nikomachovy* nebo jeho části, případně jiné související texty, k nimž se Aristoteles vyjadřuje.“ Z deseti pasáží uvedených postupným a netříděným výčtem je relevantních sedm, přičemž i mezi nimi jsou poměrně značné rozdíly (první dva uvedené výskyty opravdu odkazují k předešlé argumentaci, ovšem ve druhém případě zřejmě v užším významu podané definice; šestý výskyt mluví znovu prostě o argumentaci a sedmý o předešlé argumentaci, osmý o Eudoxově výkladu slasti a dobra, devátý o shrnutí vlastní Aristotelovy argumentace a poslední desátý o souhlasu Aristotelových teorií s názory starších mudrců); naopak výskyt třetí až pátý do tohoto schématu nepasují: nic se nedozvíme o tom, že třetí a pátý výskyt (1102a27, 1140a3) je ve skutečnosti velmi často diskutovaným výrazem *en tois exóterikoi*

¹ V těže souvislosti by bylo dobré vyjasnit rovněž zvláštní shrnující formulaci ze str. 123, podle níž Aristotelův „pokus založit lidskou existenci, správnost jednání, řeči a myšlení i pojetí jejího dobra v sobě samé získává v současné kulturní situaci novou aktuálnost, nakolik se moderní společnost opět vyznačuje ztrátou vazby k transcendentní sféře, která byla již záhy v pozdní antice skrze křesťanství radikálně obnovena.“ Vztah posledních dvou částí tohoto souvětí mi není jasný ani gramaticky.

logois, jenž může odkazovat nikoli na texty, ale širší filosofické diskuse, vedené i mimo peripatetickou školu – literatura k tématu je rozsáhlá a diskuse stále pokračují; konečně čtvrtý výskyt (1103b21) je idiom *heni logó* čili „jedním slovem“, na němž není nic reflexivního. Hodnota výčtu pasáží bez podrobnějšího komentáře je tak velmi nízká.

Nejde o to zpochybňovat autorovo úsilí a množství práce, které do výsledného textu zcela jistě vložil. V řadě úseků je předložená práce jasná a dobře třídí předložený materiál – jako kladný příklad tohoto druhu lze zmínit výklad dělení duše s ohledem na cíl lidské aktivity, případně utřídění „zdrojů logu“ v kapitole 4.4. Kterékoli z těchto témat by samostatně stačilo na sevřenější a jasnější diplomovou práci, jakkoli je zároveň třeba ocenit autorovu snahu o do značné míry synoptické předvedení Aristotelovy koncepce člověka v etickém a politickém kontextu. Otázkou však zůstává, do jaké míry je tato snaha podrývána vlastní metodologií práce, kterou sám autor charakterizuje jako „strukturní analýzu relevantních termínů“ (str. 13) a dodává (cituji raději *in extenso* ze str. 13-14):

„Je třeba identifikovat klíčové termíny, které utvářejí základní strukturu textu. Výskyty těchto termínů je třeba v textu vyhledat a v takto koncentrované podobě vzít v úvahu všechny strukturní vztahy těchto termínů. Při pouhém intuitivním čtení má čtenář tendenci lokálně vykládat jednotlivé formulace v intencích svých navyklých forem rozumění, kterým se přizpůsobuje daná partie textu, a nedávají dobrý obraz o celku užití termínu. V tomto ohledu je velkým přínosem digitalizace textu značně usnadňující vyhledání termínu ve všech jeho gramatických tvarech. Jakým způsobem potom interpretovat jednotu daného termínu v rámci celku jeho strukturních vztahů, případně jak termín rozlišit na homonymní užití, je samozřejmě otevřený interpretační problém. Jistým vodítkem může být například srovnání s historickým pojetími [*sic*] bližšími době vzniku textu, což má mimo jiné také tu heuristickou výhodu, že uvážení jiných historických pojetí zproblematizuje a učiní explicitním pojetí soudobé, které, přinejmenším bez nutné reflexe, představuje zrádného vůdce.“

Kromě vysvětlení toho, proč práce tak často kupí výčty odkazů, zmiňuje takto vytčená metodologie další momenty včetně srovnání s široce vzato dobovými texty – k němuž se však práce sama nakonec neobrací. Místo toho je neobyčejnou hojností výskytů výrazu *logos* vedena k tematickému přesycení a snaze vyložit „vztah člověka jako jedince a společnosti, dále pojmy dobra, skutečnosti a možnosti, pravdivého a zdánlivého a přirozenosti“ (stále str. 14), k čemuž kromě zkoumání samotného termínu *logos* přibude i téma ctnosti a jednání. Autor má jistě ke každému z těchto témat co říct – a jakkoli to říká správně a s pochopením pro řadu pasáží, do skutečné analýzy textu se prostě nestačí (a nemůže stačit) pustit. Citovaný úkol nelze ani při překročení běžného rozsahu diplomové práce splnit a přílišný tematický rozptyl je bezesporu na škodu práci, která mohla při jasnějším tematickém vymezení dospět k jasněji formulovaným závěrům.

Vedle těchto metodologických ohledů by diskuse během ústní obhajoby neměla opominout motiv, jenž se vrací do popředí v celé práci a jímž je autorův pojem „lidství“. Přesněji řečeno, jedná se o opakovaný důraz na Aristotelovo „pojetí lidství jako specifické roviny skutečnosti“ (srov. shrnující vyjádření ze str. 22: „O co v posledku Aristotelovi v etice jde, je udržet existenci člověka jakožto člověka, což je, jak ještě dále uvidíme, zároveň nutně svázáno s udržením existence polis. Lidství je tu vnímáno jako jistá specifická rovina skutečnosti. Podstatou této skutečnosti je logos a ctnost. Je pak úkolem každého člověka, aby svým životem lidskost uskutečňoval.“). Ve většině pasáží se zdá, že abstrakta „lidství“, které nemá žádný ekvivalent v Aristotelově textu, užívá autor ve smyslu „lidská přirozenost“; pak mi však není jasná následující pasáž ze str. 15: „Ve „vertikálním“ směru je lidství svébytná rovina existence mezi božstvím, ke kterému se vztahuje, ač je nedosažitelné, a zvířecostí, do kterého hrozí upadnout, ačkoli [*sic*] člověk sdílí se zvířaty nižší části duše. V podobném smyslu je lidství součástí přirozenosti, ze které zároveň vystupuje a vůči které se případně také vymezuje.“ Nemá-li se jednat jen o další variaci běžného tvrzení, že člověk je (alespoň

v etickém a politickém kontextu) bytostí „mezi“ zvířaty a bohy, bylo by při ústní obhajobě vhodné jasně formulovat, co zde autor myslí „božstvím“ (a korelativně v jakém smyslu je nedosažitelné) a co míní v poslední citované větě „přirozeností“. Oběma motivům věnuje text předložené práce samostatné oddíly (1.3 resp. 1.4); jednoznačně uchopitelná odpověď na tyto otázky z nich ale přímo neplyne.

Přes veškeré výše uvedené výhrady se domnívám, že práce může být přijata k ústní obhajobě a předběžně ji navrhuji hodnotit jako dobrou.

Karel Thein
ÚFaR, FF UK
4. 9. 2013